

AZ ÁCS-HERKÁLYI HONVÉD EMLÉKMŰ KUTATÁSA

Exploring the Honvéd Monument at Ács-Herkály

The paper is an interesting attempt to verify or reject the legend related to the military monument that is located along Route 1, in the area of the town of Ács. According to the legend, the monument was erected over the grave of martyrs of war for independence at its original place next to the post road of Ács.

The authors have overviewed and summarized the information related to the war grave, they identified the previous location of the monument by using contemporary maps, they excavated the base of the building and later they observed the surrounding area with exploratory drillings. As a result, they managed to identify a whole with a size of a mass grave that did not contain human remains, immediately next to the monument. The analysis of the new information getting from the excavation can give the answer to the question.

Keywords: military monument, Ács-Herkály, war grave

Bevezetés

Ha az 1-es főúton autózunk Komárom felől Ács irányába, az út jobb oldalán egy impozáns emlékmű kelti fel a figyelmünket. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején, a komáromi csatákban elesett honvédek dicsőségét hirdeti az emlékmű felirata: „Az 1848/9 évi szabadságharcban e vidéken elvérzett honvédeknek Komárom vármegye.” A kopottságában is impozáns emlékművet eredetileg nem itt, hanem az Ácsra vezető postaút mellett állították fel, a mostani helyétől K-re, mintegy 300 m távolságra. Az emlékmű egy másik felirata volt az, amelyik felkeltette figyelmünket, és amelyik a következőkben részletezett kutatást ösztönözte.¹ A helyi emlékezet tudni véli, hogy az emlékművet az 1849-es komáromi csatákban elesett honvédek tömegsírja fölé emelték.² Az emlékmű déli oldalának felirata is utalhat erre: „Nyugosznak ők a hős fiak dúlót csaták után.” Az emlékműre vonatkozó adatok alapján tehát nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy azt a szabadságharcban elesett honvédek sírjának megjelölésére állították. Azonban, ha ez történt, és az áthelyezés után a sírt nem exhumálták, akkor hőseink maradványai méltatlan módon, jelöletlenül nyugszanak az emlékmű eredeti felállítási helyén.

Ennek tisztázására indult a kutatás, mely a fellelhető dokumentumok elemzését és a helyszín „vallatását” jelentette. Ennek során felkutattuk, összehasonlítottuk és értékeltük

¹ Minderre prof. dr. Csikány Tamás, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem tanára hívta fel a figyelmünket. Csikány már egy korábbi művében így írt: „Az Ácsi erdőben az országút és a vasút mellett látható egy tört obeliszk, melyet Komárom vármegye közössége állított 1870-ben. Igaz, hogy nem ide, hanem a régi postaút mellé, aminek a nyomvonalát időközben megváltoztatták, ezután került át új helyére az emlékmű is. Csikány Tamás: Csata Komáromnál 1849. július 2-án. Budapest, 2003. 165. o.

² A fák között, a főút mentén áll az 1848–49-es csatákban elesett honvéd hősök emlékműve, melyet eredetileg az elesettek sírjai fölé állítottak. <http://www.komarom.hu/kor.php> (Letöltve: 2015. június 28.)

A honvéd emlékmű az 1-es főút mellett

a korabeli dokumentumokat, azonosítottuk az emlékmű eredeti felállítási helyét a terepen, felkutattuk az építmény maradványait, és megvizsgáltuk, hogy van-e az emlékmű alatt vagy környékén tömegsír?

Az emlékművel kapcsolatos dokumentumok

A Nyitrai Állami Levéltárban bukkantunk az emlékmű létesítésével kapcsolatos dokumentumra.³ 1870. március 7-én és az azt követő napokon tartott megyei közgyűlés határozatainak 139. pontja szerint „indítványoztatott, hogy miután csaknem minden törvényhatóság azokon a helyeken, ahol 1848/9-iki szabadságharc alkalmával elesett honvédek eltemetve vannak, azok emlékére szobrokat állítanak fel; Komárom megye, melynek területén majdnem a legnevezetesebb csaták vívottak, e részben hátra nem maradhat. Nagyon méltányos volna tehát, ha a megye közönsége azon honfíui eszméknek hódolva az 1848/9-ik évi júliusában a herkályi és ácsi határban kiküzdött hősi ütközetekben elhullott honvédek emlékére a herkályi határban, hol a közös hazáért elvérzettek sírjai vannak, oszlopot emeltetne.”⁴ A közgyűlési pont további részében szóba kerül az állítandó emlékoszlop költ-

³ A levéltári kutatásokat Fritz Beke Éva végezte.

⁴ ŠA-Nitra, Ivanka pri Nitre (Nyitrai Állami levéltár, Nyitraivánka) Gyűlési jegyzőkönyv, 1870. 1-től 700-ig.

ségeire szánt pénzösszeg. Felállították az emlékmű létesítéséért felelős bizottságot, élén Pázmándy Lajos másodalispánnal. A bizottságot megbízták, hogy a „megyei pénztárban elhelyezett 1848-iki honvédek fogadópenzei letételéről szóló takarékpénztári könyvecs-kére a Komáromi takarékpénztárból az illető tőkék kamatainak kamatjából 1500 forint a Herkályi határban eltemetett honvédek emlékére a Komáromi honvédegylettel egyetértőleg oszlopot szépíthessenek, eljárásokról jelentésöket annak idején betérjesszék.”⁵

Az idézett levéltári dokumentum egyértelműen utal arra, hogy az emlékművet ott emel-jék, ahol a „közös hazáért elvérzettek sírjai vannak”.

Érdekes adalék az emlékmű építéséhez „Tekintetes Komárom vármegye bizottmányá-nak” 1870. június 7-én és az azt követő napokban tartott évnegyedes közgyűlése 468. sz. határozata, mely szerint: „Indítványoztatott, hogy miután a vármegye közönsége által f. é. Martius havi közgyűlésen az 1848^{8/}, szabadságharcz alkalmával elesett, 's a megye gesztesi járásában herkályi pusztán eltemetve lévő honvédek emlékére állítandó szoborra a 139. számú határozattal utalványozott 1500 forntnyi összeg a kiadásokat nem fedezi, mert az oszlop maga kemény gránitkőből 1800 forntba kerül, 's annak felállítása 's a körülötte szük-séges rácszat szintén tetemes költséget vesz igénybe; a még mintegy 2000 frntnyi alapból e czélra a bizottsági elnök kezeihez számadási kötelezettség terhe mellett 1000 frt. kiutalvá-nyoztatik. Tekintve azt, hogy egy maradandó emléknek, amit egy ily nemes czél okvetlen megérdemel, szilárd és kemény kőből kell állnia, 's hogy ez több költséget vesz igénybe, az indítványozott 1000 frt. engedélyeztetése elrendeltetik, 's Kálmán Rudolf főpénztárnok úr oda utasítatik, hogy a megyei pénztárban elhelyezett az 1848^{ki} honvédek fogadó pénzeiről szólló könyvecskékre a Komáromi takarékpénztárbani tőkék kamatainak kamataiból még 1000 frt-ot fel vegyen, 's ezen összeget Pázmándy Lajos II. ^{od} alispán ur bizottsági elnöknek átszolgáltassa. Miről nevezett alispán ur oly utasítással értesítetik, hogy ezen ezer forintot szintén a honvédemlékre fordíthatja. Számadásáról 's az emlék felállításáról jelentése a 139. határozat értelmében elváratván.”

A következő fontos dokumentum az 1870 augusztusában elkészült emlékműről a *Vasárnapi Újság* avatásról tudósító cikke,⁶ amely szerint: „A szobor babérszorozott csonka oszlop fehér márványból. Gerendaynál⁷ készült Pesten, és a herkályi határon Komárom és Uj-Szőny között áll azon a téren, hol 1849-ben négy csata zajlott le: april 26., jul. 2., jul. 11., és aug. 3-án.” A szerző pontosan leírja az emlékmű feliratait, szól a beszé-dekről, de egyetlen szóval sem utal arra, hogy sírok lennének a helyszínen.

Forrásértékű, ezért feltétlenül szót érdemel, az a két emlékbeszéd is, melyeket Pap Gábor lelkész, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke mondott az emlékműnél.⁸ Az 1878-ban tartott ünnepi beszéd bevezetése így szól: „Ez a szobor – melyet körülállunk – a dicsőség emlékoszlopa. A haza védelmében elesetteknek nyugvó porrészei fölé emelte ezt a hazaszeretet!” Később azt mondja: „A hála és kegyeletes érzés ekkor merte fölkeresni a sírokat, hol a nemzetért elvérzett hősök jeltelenül aludták a hosszú álmod. Megjelölték a sírokat. Emlékszobrokat állítottak azok fölé. Ily emlékszobor az, melyet most körülál-

⁵ ŠA-Nitra, Ivanka pri Nitre (Nyitrai Állami levéltár, Niytraivánka) Gyűlési jegyzőkönyv, 1870. 1-től 700-ig.

⁶ *Vasárnapi Újság*, 1870. augusztus 28. 455. o.

⁷ Gerenday Antal (1818–1887) neves szobrász, kinek műhelyében készült – többek között – Kölcsey Ferenc szatmárcsekei, Vörösmarty Mihály pesti és Kisfaludy Sándor sümegi síremléke.

⁸ Pap Gábor a szabadságharc századosa, majd református püspök, országgyűlési képviselő. 1878. szeptem-ber 22-étől halálig, 1895. november 2-ig a révkomáromi református gyülekezet lelkésze.

lunk. Mi az 1848/9-iki fényes korszaknak élő honvédei, köszönetet mondunk azoknak, ki e szobrot felállították... Bajtársak! Testvérek nyugosznak itt, kik a dicsőség napjaiban velünk együtt harcoltak... Mi kijöttünk sírjaikhoz, hogy bajtársi istenhozzádot rebegjünk itt, s áldást kérjünk istentől a nyugvó poraikra.” Befelezésképpen a népek Istenéhez fordulva kér áldást a magyar nemzetre és a hősi halottakra: „Nyugtasd békén a hősokeket, kik a hazáért, szabadságért s így szent ügyért véreztek el. Nyugtasd azokat is, kik itt alusszák a hosszú álmot. Legyen könnyű poraik fölött az anyaföld, lelköket koronázd dicsőséggel te magadnál, és mi köztünk éljen áldásban szent emlékezetök mind az idők végéig! Áldásunk lebegjen az itt nyugvó hősök porai felett, s melynek szebb – dicsőbb – boldogabb jövőjeért elvéreztek, hősi halállal meghaltak: Éljen s legyen nagy, hatalmas és virágzó a magyar haza!!!”⁹

Az 1880. augusztus 8-án elmondott másik beszédét így kezdi Pap Gábor: „Mélyen tisztelt közönség! Szent ez a hely, ahol összesereglettünk. Mint a Golgothát az igazság isteni bajnokának – úgy ezt a helyet honvédeinknek önfeláldozása szentesítette. Hősök nyugosznak itt, kik a haza és szabadság szeretetéről vezérelten áldozták föl életüket.” Majd így folytatja: „ezen emlékoszlopot is a hála és kegyeletes érzés emelte azon hősök porai fölé, kik itt a hazáért véreztek el... Emlékezzünk meg azokról hálásan, kik a hazáért küzdve estek áldozatul. Emlékezzünk meg azokról is, kik itt nyugosznak békén, csendesen. Kérjünk áldást Istentől az itt nyugvó hősök poraira.”¹⁰

A beszédek több helyen is utalnak arra, hogy az emlékmű a hősök „nyugvó porai” fölé épült, és többször említ „sírokat”. Ha csak a két emlékbeszédre támaszkodunk, nem lehet kétségünk arról, hogy a csatákban elesettek végső nyughelyét jelzi az emlékmű.

Következő forrásunk a *Komáromi Lapok*. Az 1871. június 24-én megjelent számban található egy rövid hír, a Herkálypusztán, 1870-ben felállított honvédemlékmű költségeiről szóló határozatról.¹¹ Itt említjük meg, hogy 1871 után a *Komáromi Lapok* legközelebb 1880. július 7-én jelent meg újra, mint az 1. évfolyam 1. száma. Ebben a számban található Pap Gábor verse *Ácsi erdőben (A herkálypusztai honvédemlék előtt)* címmel. Az 1880-as megemlékezésről szóló tudósítás teljes terjedelmében újraközli Pap Gábornak a korábban már említett ünnepi beszédét.¹²

1881. augusztus 6-án jelent meg Balkay Adolf *Augusztus 3-ika* című cikke a *Komáromi Lapok* címlapján, melynek végén a honvédegyelet felhívása található: „Folyó hó 7-ére van kitűzve az ünnepély, melyre sokan készülnek a távolról is, kik emlékeznek még a komáromi napok dicsőségére, hogy kegyelet legszebb adóját a névtelen hősök sírjánál leróják.”¹³ A következő számban részletesen is beszámolnak az ünnepségről.

Az 1882. augusztus 12-én megjelent számban azt írják: „A herkályi emlékünnap 1882. augusztus 6-án. Ez évben ismét fölkereste a kegyelet a herkályi csatatéren az 1848/49-ben elesett honvédek sírját, melyet az utódok hálája által emelt kőszobor jelez.”¹⁴

A későbbi években is rendszeresen tudósít a lap a megemlékezésekről egészen 1890-ig, de a hírek egyre inkább a jelenlévő notabilitásokra és az ünnepség általános leírására szorítkoznak, s mindössze néhány konkrét utalást találunk a minket érdeklő kérdésre.

⁹ Pap 1878. 3–7. o.

¹⁰ Pap 1880. 3–9. o.

¹¹ *Komáromi Lapok*, 1. (1871) 13. sz. 2. o.

¹² *Komáromi Lapok*, 1. (1871) 7. sz. 2. o.

¹³ *Komáromi Lapok*, 1. (1871) 32. sz. 1. o.

¹⁴ *Komáromi Lapok*, 3. (1882) 32. sz. 2. o.

1910-ben például egy ízben ezt írják: „A honfui kegyelet az ácsi erdő szélén közös sírban nyugvó hősök porai fölé emléket állított, melyet az évforduló napján a szeretet virágai beborítanak”,¹⁵ a következő évben pedig: „A csatában hősi halált halt névtelen félisteneket a herkályi erdő szélén egy közös sírba temették a poraik fölé emlékoszlopot állított a kegyelet...”¹⁶

A hírlapi tudósítások az 1930-as évek elején is beszámolnak az emlékműnél tartott megemlékezésekről. A *Komárommegyei Hírlap* 1930. augusztus 9-én megjelent számában, a 4. oldalon egy rövid tudósítás szól arról, hogy az 1849. évi ácsi csata évfordulóján, az emlékműnél méltatlanul kevesen emlékeztek a csata hőseire.¹⁷

Egy évvel később ugyanez a lap egy hosszú cikket közöl az ácsi csata évfordulója alkalmából rendezett ünnepségről. Ebben egyértelmű utalás találunk arra, hogy sok hős honvéd áldozta életét „kiket ott temettek el az ácsi erdőben”. Ugyancsak írnak arról, hogy „Egykor... Külön vonaton zárandokoltunk ki az ácsi erdőbe, hőseink sírjához s méltó kegyelettel emlékeztünk meg a drága sírhalmok előtt dicső napjainkról.”¹⁸

Az 1932. július 30-i számban az első oldalon olvasható egy leírás az ácsi csatáról. Ebben a szerző így fogalmaz: „A véres ütközet során a hazáért hősi halált halt honvédek sírja fölé a nemzeti kegyelet az ácsi erdőben emlékszobrot emelt...”¹⁹

Egy héttel később egy rövid beszámoló található a csata évfordulóján rendezett szerezny megemlékezésről, valamint az emlékmű áthelyezésének tervéről: „... Gróf Gyürki Viktorné, mint az ácsi erdő tulajdonosa, a honvéd-emléket jelenlegi helyéről a Máv. vasuti vonal és az újonnan készített budapest-bécsi állami út északi oldalára szándékozik áthelyeztetni attól a valóban nemes célzattól vezéreltetve, hogy az emlékmű az új világforgalmi út utasai elől ne legyen elrejtve, hanem közvetlen az út mellett felállítva hirdesse a magyar honvéd dicsőségét.”²⁰ Sajnos az említett hírlap későbbi példányai sem közlik az áthelyezés pontos időpontját. Ha az áthelyezés miatt az emlékmű alatt lévő tömegsírban nyugvó honvédek holttestét exhumálták volna, nagy valószínűséggel az a tény megjelenik a híradásokban. Ezt erősíti az is, hogy két alkalommal (1933. 14. szám; 1934. 32. szám) szól arról a tudósítás, hogy Komárom megye területén olasz hősi halottakat exhumáltak.

1933 nyarán a *Komárommegyei Hírlap* első oldalán ismét egy hosszabb cikket közöl az ácsi csatáról. Ebben azt írják: „Az 1849. augusztus 3-iki fényes magyar győzelem emlékét őrzi a régebbi katonai térképen is az »Uhlenenfriedho«-nak magyarul ulánusok temetőjének nevezett nagyherkálypusztai temető, ahol az ütközetben majdnem az utolsó emberig elvérzett egyik osztrák ulánusezred halottait, - ezek között az ezrednek igen sok osztrák mágnás családból származó tisztjét temették el. Az ütközet során hősi halált halt magyar honvédek emlékének megörökítésére Komárom vármegye közönsége az ácsi honvédemlékszobrot állította fel, amelyet nemrégiben a szőnyi uradalom tulajdonosa, özv. gróf Gyürki Viktorné régi helyéről az új Budapest–bécsi műút Duna felőli oldalára helyeztetett át azzal a valóban nemes céllal, hogy a külföldi utasok figyelmét is felhívja a

¹⁵ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/k11910_45.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

¹⁶ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/k11911_62.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

¹⁷ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/kmh1930_32.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

¹⁸ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/kmh1931_33.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

¹⁹ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/kmh1932_31.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

²⁰ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/kmh1932_32.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

magyar szabadsághősök emlékére s figyelmébe ajánlja a hős Zrínyi mondását: »Ne bánts a magyart!«²¹

A következő években az újsághírek közül kimaradtak az ácsi csatáról szóló megemlékezések, így az emlékművel kapcsolatos információkat sem találtunk.

Az 1938-ban kiadott megyetörténeti monográfia is foglalkozik az itt zajló csatákkal és az itt elhunyt honvédek emlékével, de határozott utalást ebben sem találunk az emlékmű és a tömegsír kapcsolatára. Mindössze az alábbi néhány általános megjegyzés foglalkozik a kérdéssel: „Nevezetes események színhelye volt Ács, Kisigmánd és Ószőny tájéka is, ahol a magyar honvédek véres csatában mérték össze erejüket a túlerővel szemben. Július 2-án, 11-én és augusztus 3-án folytak le ezek az ütközetek, ahol most sok hős honvédünk alussza örök álmát. Nevüket az ácsi honvédemlékoszlop hirdeti az utókor számára.”²²

„A szabadságharc idején az ácsi kiserdőben véres csata dúlt, több mint száz áldozata az ácsi temetőben van eltemetve.”²³

„(Herkály-pusztá) temetőjében vannak eltemetve a szőnyi határban elesett honvédek és osztrák katonák holtteste. Az Ács-ószőnyi csata emlékére emelt honvédemlék szintén itt van elhelyezve, melyet 1871-ben állított föl a vármegye közönsége.”²⁴

A terepi kutatás tapasztalatai

Az emlékmű eredeti felállításának helyét jelöli a III. katonai felmérés térképlapja, amely az Interneten elérhető, így a terepi kutatást erre támaszkodva indítottuk meg. A III. katonai felmérés georeferált digitális változata alapján megállapítható az emlékmű helyének pontos földrajzi koordinátája.²⁵ Az adatokat betápláltuk a kézi navigációs készülékbe, és 2014. szeptember 10-én megkezdtük a terepi kutatást.²⁶ A GPS által jelzett helyen, a régi ácsi postaúttól 50 méterre, nyugati irányban, egy ligetes erdőben néhány mohával borított mészkő tömb jelezte a korábbi építmény nyomait.²⁷

A területért felelős Vértesi Erdő Zrt. engedélyének beszerzése után 2015. március 6-án és április 18-án végeztük el az emlékmű alapjának feltárását.²⁸ A munka megkezdése előtt 40 cm hosszú, acél jelölőpálcákkal szondáztuk a területet, a felszínen látható kőrákástól sugár irányban kiindulva. Az emlékmű alapját borító – átlagosan 15-20 cm-es – talajtakaró alatt a pálcá elakadása jelezte az építmény helyzetét. Ahol a pálcá mélyebbre hatolt, az jelezte az építmény szélét, amelyeket jelölőpálcával tűztünk ki. A jelölőpálcákat gumi-zsinórral kötöttük össze, így kirajzolódott a földalatti építmény körvonala, melynek sarkai megközelítőleg a fő világtájak felé néznek.

²¹ http://jmvk.hu/sites/default/files/e-konyvtar/komarom_1857/kmh1933_31.pdf (Letöltve: 2015. augusztus 8.)

²² *Osváth, Szalay, Vadas* 1938. 485. o.

²³ Uo. 520. o.

²⁴ Uo. 595. o.

²⁵ http://mapire.eu/hu/map/hkf_25e/?zoom=17&lat=47.72832&lon=18.05694 (Letöltve: 2015. június 28.)

²⁶ A kutatásnál a Garmin GPSMAP 60 CX típusú készülékét használtuk a pont azonosítására.

²⁷ A terepi kutatásokat Négyesi Lajos vezette, abban Szabó András, Dénes Kálmán és Padányi József vett részt.

²⁸ Ezúton is köszönjük a támogatást Kocsis Mihály vezérigazgatónak, Greiner József erdészeti igazgatónak és Ligeti Dániel kerületvezető erdésznek. Ugyancsak köszönettel tartozunk a komáromi Klapka György Múzeum munkatársainak szakmai támogatásukért.

Az emlékmű alapjának nyugati sarka

Először az építmény nyugati sarkát, majd a keletit tártuk fel. A két pontot összekötő egyenes hosszából pontosan kiszámolható volt az oldalak 300 cm-es hossza, ami megegyezik az 1-es út mellett álló, jelenlegi emlékmű alapjának méretével.

A keleti saroknál az építmény oldalát követve kutatóknak mélyítettünk az alapjáig. Ennek eredményeként megállapítottuk, hogy lépcsőzetesen egymásra építve a legfelső 300x300 cm-es 25 cm vastag lemez alatt egy 330x330 cm-es 30 cm vastag lap van, melyek a 410x410 cm-es 50 cm vastag alap tömbjén fekszenek. Így az is kiderült, hogy az építményt több mint 100 cm mély alapgödörbe, a stabil, márgás altalajra építették.²⁹ Az alatta fekvő rétegben nem észleltük bolygatás nyomát, ezért annak a lehetőségét kizártuk, hogy az emlékművet egy tömegsír fölé emelték.

Az építmény keleti oldalán, az akna mélyítése során jól megfigyelhető volt a talaj réteges szerkezete. A felső 45-50 cm-es réteg szürke színű, homokos humusz, az emlékműből származó kövekkel és tégladarabokkal keverten. Ez alatt markáns, szinte fekete színű kötött talaj helyezkedik el 60 cm vastagságban, majd a bolygatatlan kékesszürke márgás altalaj következik. Az építmény szélétől 100 cm-re a fekete színű rétegbe alapozva 60 cm széles 15 cm vastag, jó minőségű mészhabarcsból és szabálytalan mészködarábokból épített sáv húzódik, a korlát alapozásának maradványa. Ez megközelítőleg egy szintben van az építmény alsó, 410x410 cm-es tömbjének felső szélével.

²⁹ Az emlékmű alapja igen masszív, számításaink szerint tömege 32,6 t. Indokolja ezt az, hogy az emlékmű is igen impozáns, tömege 20 t, így biztonságos megtartása szilárd alapozást igényelt.

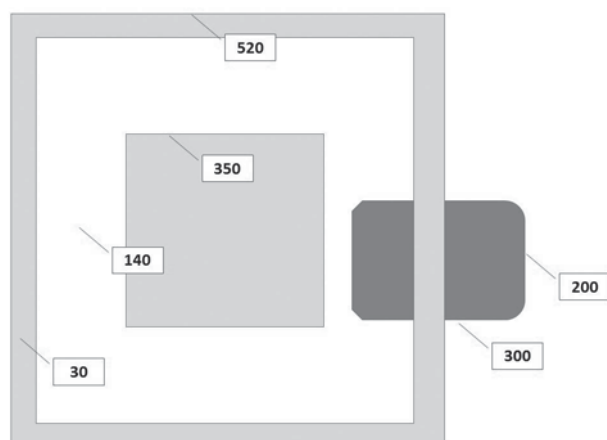

Az emlékmű alapjának lépcsős elrendezése

2015. május 30-án folytattuk a terepi kutatást. Mivel bizonyítottnak tekintettük, hogy az építmény alatt nincs tömegsír, fúrásokkal szeretnénk volna tisztázni, hogy az építmény közelében vannak-e sírra utaló nyomok. A fúrást 9 cm átmérőjű, csigás fúrófejjel szerelt talajfúróval végeztük, átlagosan 100 cm-es mélységig. A fúrás előtt 200 cm hosszú 1,2 cm vastag acélrúd szondával vizsgáltuk a talajt, hogy vannak-e nagyobb kődarabok, melyek akadályozhatják a fúrást. Az építmény körül igyekeztünk kitapogatni a kutatóaknál észlelt köves-habarcos sávot és ezen kívül fúrni. Az építmény szegélyétől számítva, átlagosan 180 cm-es távolságra, 200 cm-enként minden oldalon fúrásokat végeztünk. Az építmény környezetében észlelhető mélyedéseket szintén megfúrtuk. Ennek során az esetek többségében a homokos humuszos erdei talaj alatt elértük a sárga homok vagy szürke márgás altalajt. Egyedül a délkeleti oldal furataiban jelentkezett a kutatóaknál már észlelt fekete színű kötött talaj, ami a szürke márgás altalajig tartott. Ezt a réteget minden esetben keresztülfúrtuk az altalajig. A fúrások eredményeként megállapítottuk, hogy a fekete színű talaj jól körülhatárolható, közelítőleg 300x200 cm-es foltban helyezkedik el.

A jelenségek értelmezése

A terepi kutatások arra utalnak, hogy az építmény alsó 410x410 cm-es 50 cm vastag része lehetett az emlékmű alapja, a talajszint alatt. Az erre épített lépcsőzetes lapok már a föld felszíne fölött állhattak. Az egész építményt a stabil márgás altalajra emelték. Az épít-

Az emlékmű alapja, kerítése és a tömegsírra utaló gödör elhelyezkedése

mény oldalától 100 cm-re talált, 60 cm széles alapozás nagy valószínűséggel az emlékművet körülvevő korlát alapja. A jelenleg az 1-es út mellett álló emlékművet is 630x630 cm-es vaskorlát veszi körbe. A korlát csöveit öntöttvas oszlopok tartják, melyeket beton tömbökbé alapoztak. A kutatóknakban megfigyelt mézshabarcos sáv alapján arra következtethetünk, hogy eredetileg is korlát vette körül az emlékművet, bár az építmény másik oldalain a szűrőbotos vizsgálattal nem sikerült egyértelműen megállapítani az alapozás jelenlétét.

Az emlékmű áthelyezése során a környékét feltölthették földdel, egészen az obeliszk aljáig, ami lehetővé tette, hogy a szállító járművel megközelíthessék. Az akkor odahordott föld takarja jelenleg is az emlékmű alapját.

A keleti oldalon talált 200x300 cm-es 100 cm mély gödör, amit fekete színű kötött talajjal töltöttek föl, az egyetlen lehetséges utalás az esetleges tömegsírra. A feltöltésre az emlékmű építése előtt került sor, amit jelez, hogy a korlát alapját ebbe ásták (Ennél a megállapításnál figyelembe kell vennünk, hogy az emlékmű és a korlát építésének egyidejűségét feltételezi, azonban az építmény oldalánál megfigyeltük, hogy a fekete színű talaj darabjai a márgás agyaggal keverten fordulnak elő, ami arra utalhat, hogy az emlékmű alapozása során beleástak a fekete színű rétegbe). Megítélésünk szerint ez lehetett a szabadságharcban elesett honvédek tömegsírja, ahonnan a maradványokat még az emlékmű építése előtt exhumálták. A köztudatban azonban megmaradhatott, hogy itt nyugodtak a honvédek. Ez lehetett az oka, hogy ide építették az emlékművet és sokan úgy hitték, hogy az a honvédek sírjára épült.

Összegzés

A kutatás több kérdésre is választ adott, de számos kérdés megmaradt és több új is felmerült. Egyértelművé vált, hogy noha az emlékműre többször is eltérően hivatkoznak – Ácsi Honvédemlék, ácsi emlékmű, herkálypusztai emlékmű, ács-herkályi honvéd emlékszóbor – ugyanarról az emlékoszlopról van szó, amelyet az Ácsra vezető postaút mellett emeltek 1870-ben.

Mint azt az idézett emlékbeszédek mutatják, az emlékművel kapcsolatban gyakran felmerül az oda eltemetett honvédekkel kapcsolatos információ. Valószínűsíthető, hogy ennek van alapja, amit az emlékmű elhelyezése is jelez. Nem találunk ugyanis más indokot a helyszín kiválasztására. Az indokolt, hogy az emlékmű a postaút mellé kerüljön, ahol az arra közlekedők láthatják és leróhatják tiszteletüket. A későbbiekben az áthelyezését is a főútvonal változása tette szükségessé. Azonban ha csak ez lett volna a szempont, akkor célszerűbb lett volna a városhoz közelebb helyezni, hiszen így a megemlékezések idején egyszerűbb lett volna a hely megközelítése.

A helyszínen főleg, de a térképeken is látható, hogy a postaút egy kis dombon halad keresztül, és az emlékművet is erre a kiemelkedésre állították. Az, hogy ennek következtében messzebből is látható, talán indokolhatja a helyszín kiválasztását, de az egykori csatatéren ezek a kiemelkedések nem ritkák és alkalmasabbat is találhatnánk. Összességében, ha ennek a helynek nem volt valamilyen jól ismert kötődése a szabadságharchoz, akkor nehéz bármilyen más indokot találni a helyszín kiválasztására. Mivel az emlékbeszédekben rendszeresen felbukkan a honvédsírokra való hivatkozás, valószínűleg ez lehetett a döntő ok. Nem tudjuk teljes mértékben rekonstruálni a komáromi csatákban elesett katonák nyughelyét, azonban az valószínűnek látszik, hogy nem jeltelen tömegsírokba temették őket a csatatéren, hanem a környező települések temetőibe (Komárom, Ács) kerültek, valamint a herkályi ulánus temetőbe. Utóbbi helyszínen még tisztázásra vár az oda temetettek nemzetisége és száma.

Az emlékmű áthelyezését kezdeményező gróf Gyürki Viktornét kegyeleti szándék vezette, így nehéz elképzelni, hogy ne tudott volna az állítólagos honvédsírról, ha pedig tudott róla, akkor azt jelöletlenül visszahagyták volna. A jelenlegi emlékmű mellett láthatunk egy kisebb emlékkövet, mely határozottan arra utal, hogy az elesett honvédek sírja fölé állíttatta az a Gyürki Viktorné, aki ide helyeztette az emlékművet is. Az emlékkövet 1929-ben állították fel, tehát az áthelyezés előtt, azaz az itteni sírok indokolták az újabb hely kiválasztását. Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy Gyürkiné exhumáltatta a postaút melletti sírt, és a maradványokat is áthelyezték, amit az emlékkő jelez. Tehát továbbra is nyitott az a kérdés, hogy ha exhumálták a maradványokat, mikor és hová helyezték át azokat? Erre a kérdésre a csak a további levéltári kutatás adhat megnyugtató választ.

BIBLIOGRÁFIA

- Osváth, Szalay, Vadas* 1938. *Osváth Andor, Szalay Béla, Vadas Lajos* (szerk.): Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene. Budapest, 1938.
- Pap* 1878. Emlékbeszéd a Komárom körül hősileg vívott csatákban dicső halállal elesett 1848/9-iki honvédek porrései fölé emelt emlékszóbor körül kegyeletos érzéssel összesereglett gyülekezet előtt. Tartotta Herkálypusztán 1878. november 1. *Pap Gábor*, 1848/9, honvédszázados. Komárom, 1878.
- Pap* 1880. Emlékbeszéd melyet az Ácsi Honvédemléknél 1880. augusztus 8-án tartott *Pap Gábor* 1848/9, honvédszázados. Komárom, 1880.